

ЧАСТИТЕ НА РЕЧТА КАТО ЧАСТИ НА ИЗРЕЧЕНИЕТО, ИЛИ ДАЛИ ВИНАГИ ГЛАГОЛИТЕ ЗАЕМАТ ОТДЕЛНА СИНТАКТИЧНА ПОЗИЦИЯ

СВЕТЛА КОЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
svetla@dcl.bas.bg

В настоящото изследване представяме семантичните и синтактичните характеристики на модалните и фазовите глаголи в български, като търсим отговор на въпроса дали образуват една предикативна единица с присъединения от тях глагол, или две. Отговорът на този въпрос позволява адекватно структуриране на разглежданите глаголи като подкласове в рамките на глагола като част на речта. Наред с това се стремим да обясним синтактичната природа на еквивалентните субекти към два глагола, от които първият е модален или фазов.

Ключови думи: модални глаголи; фазови глаголи; контрол; повдигане; български език

PARTS OF SPEECH AS CLAUSE CONSTITUENTS, OR DO VERBS ALWAYS OCCUPY A SEPARATE SYNTACTIC POSITION

SVETLA KOEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
svetla@dcl.bas.bg

We examine the semantic and syntactic properties of Bulgarian modal and phase verbs in order to determine whether they form a complex predicative unit with the verb they attach to or constitute a separate one. The answer to this question allows for an adequate classification of the verbs under consideration. Furthermore, we describe the syntactic structures with equivalent subjects in the main and subordinate clauses.

Keywords: modal verbs; phase verbs; control; raising; Bulgarian language

1. Увод

В съвременния синтаксис правилата, по които две думи се свързват в словосъчетание, а дума и словосъчетание или две словосъчетания – в надредно словосъчетание или в просто изречение, се обобщени правила, които

работят върху класове думи, като за удобство е възприето това да са частите на речта. Като оставим настрана добре известния факт, че частите на речта, такива каквито ги познаваме, са противоречиви лингвистични конструкти, при езиковата употреба се наблюдават множество ограничения и зависимости, които не могат да бъдат обяснени на равнището на деленето на думите на части на речта. Например общото конституентно правило за комбинирание на прилагателно и съществително гласи, че NP → A N, което означава, че прилагателно може да се свързва със съществително и заедно да образуват именно словосъчетание. Синтактичните правила, с които си служим в речта, са много по-сложни, защото трябва да отчитат реалната съчетаемост между множества от думи, например съществителни като *жена*, *учителка* и *писателка* се свързват с прилагателни като *работливата*, *младата* и *русата*, за разлика от съществителни като *книга*, *маса* и *чанта*, които не се съчетават с изброените прилагателни (в случая разграничението е между прилагателни и съществителни, които се отнасят или не се отнасят до човек).

Частите на изречението са лингвистични обобщения за езиковите единици, които заемат една синтактична позиция в простото изречение. Частите на изречението (неговите конституенти) се означават с термини като подлог, сказуемо, допълнение и др., които в различните теоретични описания могат да имат и различни названия, например термините допълнение, обект и комплемент може да се използват като синоними. За да не усложняваме допълнително материята, ще назоваваме позицията, в която синтактично се реализира предикатът, позиция на сказуемото в изречението.

Настоящото изследване е посветено на модалните (*мога да чета*) и фазовите (*започвам да чета*) глаголи, които са разглеждани в българската граматична литература основно по два начина: като съставно глаголно сказуемо, тоест като съставна част на простото изречение (Попов/Роров 1983: 128–133), или като две сказуеми и съответно като две прости изречения в състава на сложното (Пенчев/Penchev 1998: 79; Коева/Коева 2021: 24). По-конкретно, си поставяме няколко задачи: а) да представим семантичните и синтактичните характеристики на структурата от модален или фазов глагол и друг глагол, като с това отговорим на въпроса дали образуват една предикативна единица (едно сказуемо и едно просто изречение), или две (две сказуеми и главно и подчинено изречение); б) въз основа на обособените семантични и синтактични характеристики да класифицираме разглежданите глаголи като подкласове в рамките на глагола като част на речта; в) да обясним синтактичната интерпретация на субектите към модалните и фазовите глаголи.

Статията е организирана по следния начин: първо накратко представяме мненията, изразени в българската граматична литература, след това се спираме на това как някои лингвистични теории разглеждат подобни случаи за

други езици или същия феномен за български език, като отразяваме наблюдаваните противоречия, и накрая предлагаме семантично и синтактично представяне, което отразява фактите за български език.

2. Българската граматика за разглежданите случаи

Основно ще бъдат представени две мнения – това на К. Попов и това на Й. Пенчев.

Според К. Попов съставното глаголно сказуемо се състои от най-малко две глаголни форми, от които едната е носител на основното лексикално значение (втората, бел. на автора), а другата – на допълнителното, като двете форми образуват една синтактична цялост (Попов/Роров 1983: 128). Глаголите, които участват в образуването на съставно глаголно сказуемо, са разделени в четири групи¹ (Попов/Роров 1983: 130–133): а) *почвам, започвам, хващам, захващам, вземам, вземам се, залавям се*, придаващи начално значение на основния глагол; б) *продължавам, преставам, спирам*, означаващи продължение или край на изразяването от основния глагол; в) *трябва, следва, стига, бива*, употребени със значение за необходимост или задължителност на изразяването от основния глагол; г) *мога, умея, успявам, смея*, означаващи възможност да се осъществи изразяването от основния глагол.

Й. Пенчев, от друга страна, приема, че модалните и фазовите глаголи са самостоятелни глаголи и образуват просто глаголно сказуемо, а присъединеното от тях изречение е подчинено изречение (Пенчев/Penchev 1998: 79). За това се привеждат следните доказателства: съществуват и други глаголи, освен модалните, които не могат да имат подлог, различен от подлога на подчинения глагол, например *възнамерявам* и *забравям*²; модалните глаголи не могат да присъединяват съществителни като аргументи и не могат да бъдат комплементи, въведени с *да*³, например: **Възнамерявам да трябва да отида*⁴ (Пенчев/Penchev 1998: 78–79). Според автора фазовите глаголи трябва да се разглеждат като самостоятелни глаголи, защото могат да се използват самостоятелно в просто изречение, без да променят значението си (Пенчев/Penchev 1998: 79). Св. Коева привежда други доказателства в същата посока, като разделя разглежданите глаголи (модални и фазови предикати) на две групи: такива, които присъединяват субектно комплементно изречение (*може, трябва, необходимо е, възможно е* и др.), например: *Възможно е това да не е животно*, и такива, които присъединяват комплементно изречение (*мога, започвам, продължавам, спирам* и др.), например: *Започвам да се отегчавам тук* (Коева/Коева 2021: 24). При първата група няма ограничения за интерпретацията на подчинения субект, а при втората се наблюдава пълна зависимост на подчинения субект от субекта на главния предикат.

С други думи, за някои класове глаголи (модални и фазови) в българската лингвистична традиция се приема, че нямат самостоятелна синтак-

тична позиция, а образуват комплекс с друг глагол. При такава интерпретация може да се постави въпросът за категоризирането им подобно на някои глаголи, с които се образуват сложни глаголни форми, например *цях* или *няма*. Противоположно е мнението за употребата им като самостоятелни предикати, които субкатегоризират или субектно, или комплементно изречение в зависимост от своя характер.

3. Някои лингвистични теории за разглежданите случаи

Схващането, че модалните глаголи могат да се разглеждат като оператори по отношение на ситуацията, представена в подчиненото изречение (Klabunde 2007), е в синхрон с традицията в българската граматика. За английски обаче модалните глаголи се разглеждат основно като предикати за контрол (control) или предикати за повдигане (raising). Приема се, че разликата между предикатите за контрол и предикатите за повдигане е, че първите селектират субекта си, например: *Sam preferred to stop* (Сам предпочете да спре), а при вторите субектът се селектира от подчинения предикат, като трябва да е съвместим с главния, например: *Sam seemed to stop* (Сам изглежда, че ще спре) (Osborne, Reeve 2017: 176). Както се посочва, предикатите за контрол се наричат така, тъй като субектът на главния предикат е и неизразеният субект на подчинения. Предикатите за повдигане се наричат така, защото се приема, че субектът на подчинения предикат се повдига в субектната позиция на главния (Osborne, Reeve 2017: 177). Тази терминология произтича от генеративната граматика, в която повърхнинната синтактична структура се съотнася с дълбинна семантична структура. В Теорията за управление и свързване (Chomsky 1981: 55–92; Haegeman 1994: 251–285) разликата между предикатите за контрол и тези за повдигане се обяснява с помощта на лингвистичен конструктор, означен като PRO и наричан „голямо про“ – празна категория, която не получава абстрактен падеж и за която се приема, че се интерпретира като местоимение (лично или рефлексивно), но не може да бъде запълнена с лексикална единица. В някои езици (например английски) позицията на подлога на инфинитивни изречения се характеризира като PRO, за да се обясни задължителната семантична интерпретация на субекта на инфинитивното изречение в зависимост от субекта или от обекта на главното. Въвеждането на PRO се налага от т.нар. Разширен проекционен принцип, според който „Всяко изречение има подлог“, което означава, че във всяко изречение има подложна позиция (Haegeman 1994: 69), и е в синхрон с т.нар. Тета критерий, според който „На всяка именна група се приписва една и само една Тета роля и всяка Тета роля се приписва на една и само на една именна група“ (Haegeman 1994: 73): така тематичните роли на подчинения глагол от инфинитивно изречение в английски език се разпределят, като една от тях се приписва на празната позиция, наречена голямо PRO. Тъй като Теорията за свързване изисква управление на конституента, чиято интерпретация се дефинира (а субектната позиция на анг-

лийските инфинитиви не е под управление и съответно не получава абстрактен падеж), се въвежда т.нар. PRO теорема, според която позицията на PRO не е под управление. Семантичната интерпретация на PRO може да бъде зависима от друга именна фраза в рамките на управителната категория⁵, например субектът на подчинено инфинитивно изречение в английски спрямо субекта на главното, в такъв случай PRO има характеристиките на анафора (като рефлексивните местоимения), или PRO може да има арбитрарна (или свободна⁶) интерпретация в управителната си категория (като личните местоимения), например субектът на подчинено инфинитивно изречение в английски спрямо субекта на главно безлично изречение, както е в PRO *To smoke there should be forbidden* (Пушенето там трябва да е забранено).

За български се предлага разделяне на подчинените изречения, въведени с *да*, на две групи: съответстващи на конюнктивни или на инфинитивни изречения в други езици (Кгарова 1998: 75)⁷. Като основание за тази подялба се посочва, че субектната позиция при първата група може да се заеме от лично местоимение със свободна интерпретация в рамките на изречението или от съществително: (аз) *Искам той_i | Иван_j да дойде*, а при вторите – от местоимение с анафорична интерпретация в рамките на изречението без възможност за заместване със съществително: (той_i) *Забрави (той_i) | *Иван_i да дойде* (обяснението е на автора). Твърди се, че подчинените изречения от втората група се характеризират с празна категория PRO в подложната си позиция (Кгарова 1998: 76), като основното доказателство за това е невъзможността да се изразяват темпорални категории от подчинения глагол. Някои изследователи интерпретират субектната позиция на *да* изреченията и при първата група като анафорична (контролна) позиция (*Той_i искаше (той_i) да чете*) (Rivero 2005: 1085). Всъщност и за двете посочени групи комплементни изречения с *да* съществуват примери с различни субекти на главното и подчиненото изречение и възможност за алтернация със съществително в субектната позиция на подчиненото изречение (с някои изключения, основно при модалните и фазовите предикати, на които се спираме по-долу): *Исках (ние) да дойдем, Да не забравя (ние) да ги окосим*.

За български се посочва също така (Osenova 2022: 72), че същински контролни глаголи са такива, които не позволяват различна интерпретация на подчинения субект (ако не е изразен) от тази на главния, като освен модалните и фазовите глаголи, към групата се включват и някои други глаголи, разпределени според семантичните класове на Уърднет: а) глаголи за познание: *уча се, пропускам*; б) глаголи за социална дейност: *опитвам се, принудя се, принуждавам се, задължа се, задължавам се, рискувам*; в) глаголи за промяна: *готвя се*; г) глаголи за общуване: *отказвам*. Аналогично, съществуват примери (макар и не толкова чести), при които субектът на изброените глаголи и субектът на подчинените им изречения могат да бъдат различни, макар че съществуват ограничения, които могат да бъдат изследвани и обяснени: *Уча се (те) да не ме водят за ръка, Да не пропусна (ние)*

да слезем, *Опитвам се* (ние) да тръгнем, *Принуждавах се* (ние) да живеем там, *Задължих се* (ние) да плащаме, *Задължавам се* (ние) да плащаме, *Рискувам* (ти) да ме забравиш, *Готвя се* (ние) да замием, *Отказвам* (ние) да окосим ливадата.

В заключение може да се отбележи, че се наблюдават опити някои типове предикати в български, включително модалните и фазовите глаголи, да се характеризират като предикати с контрол по отношение на интерпретацията на субекта на подчиненото изречение, което присъединяват. По-долу ще покажем, че в случаите, когато има еквивалентна интерпретация на субекта на главния (модален или фазов) и подчинения глагол в български, не може да се прилага анализ с контрол (или повдигане), подобно на анализа за английски.

4. Семантична и синтактична характеристика на модалните и фазовите глаголи в български

Английските модални глаголи се характеризира с това, че (Palmer 1986: 33–34): а) нямат флективни форми; б) не могат да образуват сложни глаголни форми със спомагателен глагол; в) присъединяват т.нар. голи (bare) инфинитиви (без *to*): *I can walk* (Мога да ходя), и се делят на два основни вида: епистемични, например *It must be sunny outside* (Навън трябва да е слънчево), и същински (които изразяват възможност, необходимост, задължителност), например *He must go home* (Той трябва да се прибере вкъщи). Тази подялба не важи за български, тъй като безличните модални предикати могат да имат форми за различни темпорални категории, а личните модални и фазови глаголи имат пълна парадигма от форми в български.

4.1. Безлични модални предикати

Групата на безличните модални предикати включва: *може, трябва, следва, (не) бива*.

Както беше посочено, за английски се приема, че нулевият елемент PRO не е в позиция под управление в рамките на инфинитивното изречение, но получава Тета роля от подчинения глагол. Фактите от български ясно показват, че субектът в *да* изречението се селектира от подчинения глагол, а главният глагол не присъединява субектна именна, тъй като е безличен, следователно няма семантични ограничения към подложната си позиция (1., 2.).

1.а. *Момчетата може | трябва | следва⁸ | не бива да готвят.*

б. **Камъните може | трябва | следва | не бива да готвят.*

2.а. *Момчетата може | трябва | следва | не бива да се търкалят.*

б. *Камъните може | трябва | следва | не бива да се търкалят.*

По отношение на темпоралните категории, които може да изразява подчиненият глагол в български, освен форми за сегашно време⁹, се срещат и форми за минало неопределено време (3.), по-рядко минало несвършено (4.а.) и минало предварително време¹⁰ (4.б.).

3.а. *Момчетата може | трябва | следва | не бива да са готвили.*

б. **Камъните** може | трябва | следва | не бива да са се търкаляли.

4.а. Може | трябва да пишеше рецензии за всички филми.

б. Може | трябва да беше отишъл до кръчмата.

Следователно подчиненият глагол може да се употребява с различни (макар и ограничени) темпорални характеристики и не може да се приравнява към (английския) инфинитив.

Хипотезата, че разглежданите глаголи, които традиционно се определят като безлични, субкатегоризират субектно изречение (Коева/Коева 2021: 24), се подкрепя и от факта, че може да се конструират изречения с показателно местоимение в подложна позиция, както се вижда от следните примери:

5.а. [Това] може.

б. [Момчетата да готвят] може.

6.а. [Това] трябва.

б. [Момчетата да готвят] трябва.

7.а. [Това] следва.

б. [Момчетата да готвят] следва.

8.а. [Това] (не) бива.

б. [Момчетата да готвят] (не) бива.

Субектът на подчиненото изречение може да е изразен в рамките на подчиненото изречение (9.а.,б.), както и да е в началото на сложното изречение (9.в.):

9.а. [Може | трябва | следва | не бива [аз да готвя]].

б. [Може | трябва | следва | не бива [да готвя аз]].

в. [Аз може | трябва | следва | не бива [да готвя]].

Субектът в начална позиция на изречението може да бъде разглеждан като резултат от словоредно движение, подобно на следните примери:

10.а. Вероятно е аз да дойда.

б. Аз е вероятно да дойда.

11.а. Очаква се аз да дойда.

б. Аз се очаква да дойда.

Интерпретацията на подобни примери в английски е на конструкции с повдигане, но макар че в български субектът се селектира от подчинения предикат, не може да се съгласува с главния глагол (както е в английски), ако има разлика в лицето и числото (12.), следователно синтактичната конструкция не е резултат от повдигане (Коева 1995), при което „аргумент на подчинения глагол се превръща в граматичен аргумент (субект или обект) на главния глагол“ (Givón 2001: 272).

12.а. Може | трябва | следва | не бива **момчетата** да готвят.

б. **Момчетата** може | трябва | следва | не бива да готвят.

Началната позиция на субекта на подчиненото изречение е резултат от словоредно движение, което може да се характеризира като топиализация (Коева 1995). При топиализацията конституент на изречението функционира извън структурата му като тема, за която се съобщава нещо. Приема

се, че синтактична разлика между топикализация и лява дислокация е отсъствието на местоимение в структурата на подчиненото изречение, което да показва мястото на топикализиращия конституент (Ross 1967).

13.а. *Очаква се да дойде Петър.*

б. *Петър се очаква да дойде.* (топикализация)

в. **Петър се очаква той да дойде.*

14.а. *Трябва да дойде Петър.*

б. *Петър трябва да дойде.* (топикализация)

в. **Петър трябва той да дойде.*

Ако подчиненият глагол също е безличен, няма именна група, която да може да бъде разположена в началото на изречението (15.).

15. *Може да загърми.*

Може да се обобщи, че в български при разглежданата група глаголи не може да се говори нито за контрол, нито за повдигане в смисъла на генеративната граматика, тъй като няма условия за празната категория PRO: подчиненото изречение съдържа глагол, който може да изразява различни темпорални характеристики и селектира субект с определена Тета роля. От друга страна, главният предикат не приписва Тета роля на субектната си позиция, но селектира подчинено изречение, чиито характеристики са на подчинено подложно изречение (вид комплементно изречение): заема подложната позиция към главния предикат и се редува с показателното местоимение *това* в същата позиция, което функционира като експлетивен подлог (с арбитрарна референция).

С други думи, заключението е, че няма основания безличните модални глаголи да бъдат разглеждани като заемащи една синтактична позиция (или като едно сказуемо) заедно с присъединявания от тях глагол, обратно, трябва да се разглеждат като главен предикат, присъединяващ субектно изречение. Субектът, именна група, е субект само на подчиненото изречение. Няма условия за разглеждане на структурата като повдигане, тъй като субектната позиция при подчинения глагол удовлетворява изискванията за субектна позиция при неинфинитивно изречение (съгласуване) и не се наблюдава съгласуване между преместения в началото на главното изречение субект и главния предикат.

4.2. Лични модални и фазови предикати

Втората група глаголи са лични модални и фазови глаголи: *мога* ‘умея’, *мога* ‘имам възможност’, *умея*, *започвам*, *почвам*, *продължавам*, *спирам*. Към тази група спадат и фазови глаголи като *хващам*, *захващам*, *захващам се*, *залавям се*, *взимам*, *заемам се*, *залавям се*, с тази разлика, че се свързват само с одушевен субект, в някои случаи – само лице (това ограничение се отнася и за модалните глаголи *мога* и *умея*).

По отношение на темпоралните категории, които може да изразява подчиненият глагол, те са ограничени до форми за сегашно време, което може да се характеризира както с едновременност, така и със следходност (при

глагола *мога* ‘имам възможност’: *Ще може ли да ги види пак?*) спрямо събитието, изразявано в главното изречение. В подчинените изречения (с уточнението, че пренасяме твърдението към разглежданите случаи, бел. на автора) няма граматикализирано темпорално изразяване – глаголната форма е в сегашно време, а (едновременността, бел. на автора) или следходността на събитието в подчиненото изречение е по отношение на събитието в главното изречение, а не спрямо момента на изказването (Куцаров/Kutsarov 2002: 165).

При изразяване на едновременност се наблюдава ограничение при използването на глаголи от свършен вид в подчиненото изречение (16.).

16.а. *Мога да прочета книгата* (утре).

б. **Започвам | продължавам | спирам | умея да прочета книгата.*

От друга страна, личните модални и фазови глаголи са транзитивни, т.е. могат да се употребяват и без подчинено изречение (17.):

17. *Мога*¹¹ | *започвам* | *продължавам* | *спирам* | *умея нещо.*

Когато личните модални и фазови глаголи приемат комплемент подчинено *да* изречение, субектът се явява само един път, като може да се разполага както пред главния глагол, така и пред или след подчинения (18.) и се съгласува и с двата глагола (19.).

18.а. [*Мария може* | *започва* | *продължава* | *спира* [да готви]].

б. [*Може* | *започва* | *продължава* | *спира* [*Мария да готви*]].

в. [*Може* | *започва* | *продължава* | *спира* [да готви *Мария*]].

г. [**Мария може* | *започва* | *продължава* | *спира* [*тя да готви*]].

19.а. [*Момичетата могат* | *започват* | *продължават* | *спират* [да готвят]].

б. [*Могат* | *започват* | *продължават* | *спират* [*момичетата да готвят*]].

в. [*Могат* | *започват* | *продължават* | *спират* [да готвят *момичетата*]].

Ако субектът не е в начална позиция на изречението, върху него има специфичен фокус. Независимо от това еднаквата интерпретация на подлога на главния и подчинения глагол не може да бъде обяснена с контрол, тъй като подчиненият предикат не се реализира като инфинитивно изречение (глаголът има форми, макар и ограничени до категориите лице и число). Също така примери с рефлексивно местоимение в подчиненото изречение показват, че неговата интерпретация се свързва със субекта на подчинения предикат, независимо дали е явно изразен, или не (20.).

20.а. *Иван_i може* | *започва* | *продължава* | *спира* *про*; *да харесва себеси.*

б. *про* *Може* | *започва* | *продължава* | *спира* *Иван_i*; *да харесва себе си.*

Тъй като примери като този в 20.а. са използвани и за доказателство за наличието на PRO в подчиненото изречение (и съответно на контрол върху неговата интерпретация), контрааргумент в български е правилната интерпретация на идиоматични изрази в подчиненото изречение. За английски е показано, че при контролни конструкции правилната интерпретация на идиоматични изрази в подчинените изречения не е възможна при контролни конструкции, а само при конструкции за повдигане (Carnie 2013: 438) (21.).

21. а. *The cat is out of the bag.* ‘Вече не е тайна’

б. *The cat is likely to be out of the bag.* ‘повдигане, идиоматичното значение се запазва) ‘Изглежда, че вече не е тайна’

в. *The cat is eager to be out of the bag.* ‘контрол, идиоматичното значение не се запазва) (Котката е нетърпелива да излезе от торбата’

22. а. *Паметта ме лъже.* ‘Не си спомням точно’

б. *Може **паметта** да ме лъже.* ‘Може да не си спомням точно’

в. ***Паметта** може да ме лъже.* ‘Може да не си спомням точно’

23. а. *Ръцете ме сърбят.* ‘Имам да давам пари’

б. *Продължават **ръцете** да ме сърбят.* ‘Продължавам да имам да давам пари’

в. ***Ръцете** продължават да ме сърбят.* ‘Продължавам да имам да давам пари’

При разглежданата група глаголи (както при безличните модални глаголи) субектът на подчинения глагол също се селектира от него, а субектът на главния глагол може да има много по-широка референция, която се стеснява от семантичните изисквания на избрания подчинен глагол (24. и 25.).

24. а. *Момчетата могат | започват | продължават | спират да копаят.*

б. *Хората (и някои машини) могат | започват | продължават | спират да извършват някаква дейност.*

в. **Книгите могат | започват | продължават | спират да копаят.*

25. а. *Момчетата могат | започват | продължават | спират да рисуват.*

б. *Хората могат | започват | продължават | спират да извършват някаква дейност.*

в. **Моливите могат | започват | продължават | спират да рисуват.*

Възможно обяснение, което произтича от стесняването на обхвата на допустимия субект в зависимост от селективните ограничения на подчинения глагол, е предложението за приписване на допълнителна Тета роля (Thráinsson, Vikner 1995: 64), формулирано по следния начин: а) даден аргумент не може да има повече от една допълнителна Тета роля; б) всяка допълнителна Тета роля се приписва на един и само на един аргумент; в) допълнителна Тета роля може да бъде приписана на аргумент, който вече има Тета роля.

Фактите, свързани със селектирането на допустимите субекти към подчинения глагол на лични модални и фазови предикати, могат да бъдат обобщени по следния начин:

– Както подчиненият, така и главният личен модален или фазов предикат изискват субект и имат специфични селективни ограничения към именните групи, които могат да се свързват с тях в субектна позиция.

– Главният личен модален или фазов предикат и подчиненият предикат се свързват с един и същи субект при конкретна реализация в изказване.

– Селективните ограничения, наложени от подчинения предикат, се предават и на главния личен модален или фазов предикат, т.е. за структурата

от главно и подчинено изречение важат селективните преференции на подчинения предикат.

26.а. *Котката умее да вижда в тъмното.* (лице или животно *умее* нещо; *животно вижда в тъмното*)

б. **Котката умее да чете.* (лице или животно *умее* нещо; *лице чете* нещо)

За да може да се реализира конструкция от главен личен модален или фазов предикат и подчинен предикат, селективните ограничения на главния предикат задават множеството, което се конкретизира от селективните ограничения на подчинения предикат.

27.а. *Мария се залови (тя) да копае.* (лице се залови да направи нещо; лице или машина копае)

б. **Багерът се залови (той) да копае.* (лице *се залови* да направи нещо; лице или машина копае)

В рамките на изложените зависимости приемаме, че когато личните модални и фазови глаголи се разширяват с подчинено изречение, подчиненият предикат приписва допълнителна Тета роля на субекта на главния предикат и по този начин селективните ограничения и на двата предиката са еквивалентни. Изразяването на споделения субект само един път на лексикално равнище се наблюдава и при други синтактични структури, например при някои съчинителни изречения:

28. *Иван_i влезе и рго_i поздрави.*

В обобщение, в български при личните модални и фазови глаголи няма условия за празната категория PRO, тъй като подчиненото изречение съдържа глагол, който може да изразява различни граматични характеристики и селектира субект с определена Тета роля. Личните модални и фазови глаголи също не образуват една предикативна единица с присъединявания глагол (т.е. не заемат една синтактична позиция и не образуват едно сказуемо), но в този случай става въпрос за главно и комплементно (допълнително) изречение. Субектът при главния и подчинения глагол, макар че е с еднаква интерпретация и се появява само един път експлицитно, се подчинява на селективните ограничения на подчинения предикат в рамките на възможностите, зададени от селективните ограничения на главния личен модален или фазов предикат.

Заклучение

Сред модалните глаголи се обособяват две групи с различно синтактично поведение: безлични и лични глаголи, а фазовите глаголи са само лични.

Безличните модални глаголи селектират субектно *да* изречение, а личните модални и фазови глаголи са транзитивни и селектират или комплементна именна група (само някои от тях са интранзитивни), или комплементно *да* изречение.

Няма основания безличните модални глаголи и личните модални и фазови предикати да бъдат разглеждани като заемащи една синтактична позиция (или като едно сказуемо) заедно с присъединявания от тях глагол, обротно, трябва да се разглеждат като главен предикат, присъединяващ или субектно изречение, или комплементно изречение.

При безличните модални глаголи субектът именна група е субект само на подчиненото изречение, а при личните модални и фазови глаголи субектът на подчиненото изречение приписва допълнителна Тета роля на субекта на главното, с което се обяснява съгласуването на двата глагола с един и същ субект.

Приведеният анализ внася нови доказателства към въпроса, че явленията контрол и повдигане, както и празната категория PRO не се наблюдават в българския език по начина, по който са дефинирани в генеративната граматика.

Благодарности: Разработката е осъществена по проекта „Обогатяване на семантичната мрежа Уърднет с концептуални фреймове“, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“, Договор КП-06-Н50/1 от 2020 г.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Групите са пет, но в конкретното изследване последната група (от два глагола в повелително наклонение) не ни интересува, тъй като връзката е съчинителна.

² Фактически и при двата глагола се позволява различен субект на подчинения глагол: *Възнамерявам да тръгнем скоро; Да не забравяме те да бъдат комбинирани със свежи зеленчуци.*

³ Различната употреба на *да* е описана от К. Викторова (Викторова/Viktorova 2006).

⁴ Съществуват и някои контрапримери: *Очаквам да мога да дойда, Искам да можеш да готвиш.*

⁵ Управителната категория обикновено съпада с границите на просто изречение, главно или подчинено.

⁶ Терминът се използва, за да се покаже, че интерпретацията не е задължителна част от състава на конкретното изречение, както е например при *себе си* в *Иван обича само себе си*, а зависи от контекста.

⁷ Предложения в подобна насока са изказвани от авторката и по-рано (Krapova 1996).

⁸ Със значение: Книж.‘Трябва, нужно е, необходимо е’.

⁹ Вече е направено наблюдението, че в подчинените изречения с *да* могат да се използват само четири темпорални категории – презенс, имперфект, перфект и плусквамперфект (Асенова/Asenova 1998: 114).

¹⁰ Наблюдават се и ограничения при употребата на модалните глаголи *следва*, *(не) бива* в съчетание с подчинен глагол в минало несвършено или минало предважително време.

¹¹ С глагола *мога* ‘умея’ съчетаемостта се ограничава до думи, заместващи подчинено изречение: *това, нещо* (с глагола *умея* също има ограничения в съчетаемостта, макар и по-малки: *Умеят | това | нещо | занаята*), а глаголят *мога* със значение ‘имам възможност’ не е транзитивен.

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова 1989: *Асенова, П.* Балканско езикознание. Основни проблеми на балканския езиков съюз. София, Издателство на Българската академия на науките.
- Викторова 2005: *Викторова К.* Функционален развой на да-конструкцията в съвременния български език. – В: Светла Коева (съст.) *Аргумента структура: Проблеми на простото и сложното изречение*. София, СЕМА РЩ, с. 185–224.
- Коева 2021: *Коева, Св.* Към типологичен анализ на комплементността в български. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език, Проф. Любомир Андрейчин* (София, 2021). Светла Коева, Максим Стаменов (съставители), т. 2, София, Издателство на Българската академия на науките „Проф. Марин Дринов“, с. 13–27.
- Куцаров 2002: *Куцаров, К.* Да като константен сигнализатор за следходност. – В: *Езикът: история и съвременност*. Шумен, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, с. 161–166.
- Пенчев 1998: *Пенчев, Й.* Синтаксис на съвременния български книжовен език. Асеновград, Издателска къща „Вечерник“.
- Попов 1983: *Попов, К.* Сказуемо. – В: *Граматика на съвременния български език. Синтаксис*. София, Издателство на Българската академия на науките, с. 125–144.
- Carnie 2013: *Carnie, I.* Syntax: A generative introduction. Third Edition, Wiley-Blackwell.
- Chomsky 1981: *Chomsky, N.* Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures. Dordrecht, Foris Publications.
- Givón 2001: *Givón, T.* Syntax: An Introduction. Vol. II. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Haegeman 1994: *Haegeman, L.* Introduction to Government and Binding Theory, 2nd edition, Oxford, Blackwell.
- Klabunde 2007: *Klabunde, R.* Lexical choice of modal expressions. – In: *Proceedings of the 11th European Workshop on Natural Language Generation (ENLG-07)*. Dagstuhl, pp. 73–80.
- Koeva 1995: *Koeva, Sv.* A Minimalist view on NP-raising. – In: *Sapostavitelno ezikoznanie*, kn. 4/5, s. 5–9.
- Krapova 1996: *Krapova, I.* Is there PRO in Bulgarian? – In: *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet "Paisii Hilendarski"*, tom 34, kn. 1, Filologii, s. 121–130.
- Krapova 1998: *Krapova, I.* Subjunctive complements, null subjects and case checking in Bulgarian. – In: *University of Venice Working Papers in Linguistics*, vol. 8, N 2, pp. 73–93.
- Osborne, Reeve 2017: *Timothy Osborne, Matthew Reeve.* Control vs. Raising in English. A Dependency Grammar Account. – In: *Proceedings of the Fourth International Conference on Dependency Linguistics (Depling 2017)*, Italy, September 18–20 2017, pp. 176–186.

- Osenova 2022: *Osenova, P.* Raising and Control Constructions in a Bulgarian UD Parsebank of Parliament Sessions. – In: *Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics in Bulgaria (CLIB 2022)*, Sofia: Department of Computational Linguistics, IBL – BAS, pp. 68–74.
- Palmer 1986: *Palmer, R.* Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rivero 2005: *Rivero, M. L.* Topics in Bulgarian morphology and syntax: a minimalist perspective. – In: *Lingua* 115(8), pp. 1083–1128.
- Ross 1967: *Ross, J.* Constraints on Variables in Syntax. PhD dissertation, MIT.
- Thráinsson, Vikner 1995: *Thráinsson, H., Vikner, S.* Modals and double modals in the Scandanavian languages. – In: *Vikner, S. (Ed.) Working papers in Scandnavian syntax*, V 55, pp. 51–88.

REFERENCES

- Asenova 1989: *Asenova, P.* Balkansko ezikoznanie. Osnovni problemi na balkanskiya ezikov sayuz. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Carnie 2013: *Carnie, I.* Syntax: A generative introduction. Third Edition, Wiley-Blackwell.
- Chomsky 1981: *Chomsky, N.* Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures. Dordrecht, Foris Publications.
- Givón 2001: *Givón, T.* Syntax: An Introduction. Vol. II. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Haegeman 1994: *Haegeman, L.* Introduction to Government and Binding Theory, 2nd edition, Oxford, Blackwell.
- Klabunde 2007: *Klabunde, R.* Lexical choice of modal expressions. – In: *Proceedings of the 11th European Workshop on Natural Language Generation (ENLG-07)*. Dagstuhl, pp. 73–80.
- Koeva 1995: *Koeva, Sv.* A Minimalist view on NP-raising. – In: *Sapostavitelno ezikoznanie*, kn. 4/5, s. 5–9.
- Koeva 2021: *Koeva, Sv.* Kam tipologichen analiz na komplementnostta v balgarski. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferenciya na Instituta za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”* (Sofia, 2021). Svetla Koeva, Maksim Stamenov (sastaviteli), t. 2, Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite “Prof. Marin Drinov”, s. 13–27.
- Krapova 1996: *Krapova, I.* Is there PRO in Bulgarian? – In: *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet „Paisiy Hilendarski“*, tom 34, kn. 1, Filologii, s. 121–130.
- Krapova 1998: *Krapova, I.* Subjunctive complements, null subjects and case checking in Bulgarian. – In: *University of Venice Working Papers in Linguistics*, vol. 8, № 2, pp. 73–93.
- Kutsarov 2002: *Kutsarov, K.* Da kato konstanten signalizator za sledhodnost. – In: *Ezikat: istoriya i savremennost*. Shumen, Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”, s. 161–166.

- Osborne, Reeve 2017: *Timothy Osborne, Matthew Reeve*. Control vs. Raising in English. A Dependency Grammar Account. – In: *Proceedings of the Fourth International Conference on Dependency Linguistics* (Depling 2017), Italy, September 18–20 2017, pp. 176–186.
- Osenova 2022: *Osenova, P.* Raising and Control Constructions in a Bulgarian UD Parsebank of Parliament Sessions. – In: *Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics in Bulgaria (CLIB 2022)*, Sofia: Department of Computational Linguistics, IBL – BAS, pp. 68–74.
- Palmer 1986: *Palmer, R.* Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press.
- Penchev 1998: *Penchev, Y.* *Sintaksis na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Asenovgrad, Izdatelska kashta “Vechernik”.
- Popov 1983: *Popov, K.* Skazuemo. – In: *Gramatika na savremenniya balgarski ezik. Sintaksis*. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite, s. 125–144.
- Rivero 2005: *Rivero, M. L.* Topics in Bulgarian morphology and syntax: a minimalist perspective. – In: *Lingua* 115(8), pp. 1083–1128.
- Ross 1967: *Ross, J.* Constraints on Variables in Syntax. PhD dissertation, MIT.
- Thráinsson, Vikner 1995: *Thráinsson, H., S. Vikner*. Modals and double modals in the Scandanavian languages. – In: Vikner, S. (Ed.) *Working papers in Scandinavian syntax*, V 55, pp. 51–88.
- Viktorova 2005: *Viktorova, K.* Funktsionalen razvoy na *da*-konstrukciyata v savremenniya balgarski ezik. – In: Svetla Koeva (ed.) *Argumentna struktura: Problemi na prostoto I slozhnoto izrechenie*, Sofia, SEMA RSH, pp. 185–224.

✉ Проф. д-р Светла Коева

Секция по компютърна лингвистика

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, София 1113, България

✉ *Prof. Svetla Koeva, PhD*

Department of Computational Linguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

Boul. Shipchenski prohod 52, bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria